

Томнюк Л. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Павлюк А. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ БУКОВИНИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена аналізу перекладу німецькомовної поезії на прикладі збірки поезій Зельми Меєрбаум-Айзінгер «Я тугою огорнута» в перекладі Петра Рихла. У статті визначено теоретичне підґрунтя дослідження якості перекладу поезії, розглянуто наявні критерії оцінювання якості перекладу поезії, проаналізовано переклад збірки на основних мовних рівнях, а також оцінено його якість за обраними критеріями. Встановлено, що основна складність перекладу художнього твору полягає в тому, що художній стиль поєднує в собі ознаки всіх мовних стилів. Крім того, художній текст може включати й позалітературні компоненти. Особливостями поезії є, зокрема, строфіка, рима, ритм та інтонація, які створюють смислову картину кожного вірша. Щоб досягти адекватності перекладу, перекладач повинен не лише зберегти строфічну структуру, систему римування, ритм, інтонацію, алітерацію, асонанс і повтори, а й передати інтенції та тематичну спрямованість тексту оригіналу, зберегти метафоричність і мовний реєстр, відтворити гру слів та авторські неологізми. Аналіз якості й особливостей перекладу німецькомовної поезії здійснено на фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному та текстовому мовних рівнях. Встановлено, що на фонетичному рівні до перекладацьких труднощів належить алітерація, яку перекладачеві вдається зберегти не у всіх випадках. На морфологічному рівні підтверджено часте застосування зменшено-пестливих суфіксів. На лексико-семантичному рівні простежується схильність перекладача до застосування таких перекладацьких прийомів, як дисперсія, конвергенція, заміна та додавання. Серед перекладацьких труднощів лексико-семантичного рівня – безеквівалентна лексика, яку перекладач передає еквівалентами. Під час перекладу омонімів мають місце перекладацькі курйози. На синтаксичному рівні в тексті оригіналу трапляються конструкції, незвичні для української мови, перекладач адаптує їх, запобігаючи виникненню граматичної інтерференції. На текстовому рівні перекладач зберігає функціональну відповідність тексту оригіналу.

Ключові слова: адекватність перекладу, алітерація, дисперсія, граматична інтерференція, конвергенція, способи перекладу, художній переклад.

Постановка проблеми. Перекладна література, очевидно, – найбільш адаптований набуток чужих культур, що людство змогло назбирати завдяки мові як особливому інструменту міжкультурної комунікації. Саме завдяки перекладу художні твори входять до контексту різних культур, стають загальновідомими [8, с. 164–165].

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності дослідження особливостей перекладу лірики, адже довгий час її вважали, а деякі дослідники й досі вважають, неперекладною. Що стосується німецькомовної літератури, то в минулому столітті її вивчення в Україні було абсолютно «закритою темою», адже вона творилася мовою, яку в нових геополітичних і суспільно-історичних умовах післявоєнного часу намагалися витіснити з людської свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження здійснено з урахуванням праць таких перекладознавців, як О. Івасюк, Т. Кияк, Я. Кіта-Губер, Т. Некряч, К. Норд, В. Самохіна та Ю. Солодуб.

Перед перекладачем художнього тексту постійно постає проблема – як відтворити культурні аспекти, імпліцитно закладені в тексті оригіналу. Йому необхідно звертати особливу увагу не лише на конкретні специфічні засоби, за допомогою яких автор створює естетичні ефекти в цільовій культурі, <...> але й досягнути культурно-соціальні цінності носіїв мови оригіналу, дослідити особливості, що відрізняють картину світу автора індивідуального тексту від його власної, визначити, як саме такі особливості виражені в тексті, й відтворити їх [4, с. 11–13].

Проблема сприйняття та розуміння художнього тексту є актуальною в галузі перекладознавства ще й тому, що він обов'язково містить конотативний компонент, у якому відображено пов'язані з тим чи іншим словом певні відчуття. Ю. Солодуб зазначає, що конотативний компонент може мати специфічний ідіоетнічний зміст, наприклад укр. *щур* має стійку негативну конотацію, натомість німецьке словосполучення *eine niedliche Ratte* означає *мила, приємна дівчина* – позитивне конотативне забарвлення [7, с. 27]. Саме тому, перш ніж перекладати художній текст, слід здійснити його доперекладацький аналіз. Найбільш об'єктивну оцінку твору забезпечує лінгвопоетичний аналіз, що є поєднанням лінгвістичного та літературознавчого принципів перекладознавчого аналізу. Він, окрім власне загальнонаціональних мовних явищ, охоплює також і екстралінгвістичні чинники, якими передусім виступають культурно-історичні реалії. Окрім того, лінгвопоетичний аналіз сприяє вивченню образотворчих засобів художнього тексту й того естетичного ефекту, який дає їхній синтез. До того ж цей принцип аналізу включає дослідження світогляду автора, його задуму, ідейно-тематичного спрямування та особливостей жанру твору [2, с. 503].

Постановка завдання. Німецькомовна література Буковини розглядалася румунською та радянською владою як колоніальний культурний спадок, який необхідно всіляко замовчувати [5, с. 22]. Матеріалом дослідження стала лірична збірка німецькомовної поетеси Буковини З. Меєрбаум-Айзінгер “*Ich bin in Sehnsucht eingehüllt*” та її переклад українською мовою «Я тугою огорнута», виконаний П. Рихлом. Метою дослідження є визначення якості перекладу збірки українською мовою.

Питання аналізу художнього перекладу розкрив у своїй праці «Теория и практика художественного перевода» російський науковець Ю. Солодуб. Згідно з його твердженнями, основним критерієм оцінки якості художнього перекладу є адекватність естетичного впливу на читача, про яку свідчать:

1) передача інтенції та тематичної спрямованості оригіналу;

2) передача образної системи твору (метафор, метонімії, синекдохи, персоніфікації) адекватними засобами мови перекладу [5, с. 24]. Я. Кіта-Губер до критеріїв оцінки перекладу художнього тексту відносить «відповідність мовного регістру (стилю); відтворення гри слів та авторських неологізмів» [10]. Варто також додати, що худож-

ній переклад вимагає від перекладача глибоких фонових знань: він повинен «добре знати особливості творчості митця, твір якого він перекладає, та мати уявлення про її значення в загальному культурному контексті епохи» [7, с. 24].

Щодо критеріїв аналізу віршового перекладу, то поряд із уже переліченими критеріями оцінки перекладу художнього тексту, слід керуватися ще й такими, які стосуються саме лірики. Польський перекладознавець Я. Кіта-Губер аналізує переклад поезій П. Целана польською мовою, звертаючи увагу передусім на збереження «строфічної структури та системи римування; ритму та інтонації; алітерації, асонансу, повторів (анафор, рефренів тощо)» [10]. Ю. Еткінд вважає, що немає одного підходу до перекладу поезії, бо в одному випадку суттю твору є думка, філософська концепція автора, в іншому – ритміко-синтаксична композиція, звуковий лад та емоційна напруга вірша [1, с. 20].

Виклад основного матеріалу. Аналіз перекладу збірки «Я тугою огорнута» здійснено на п'яти мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та текстовому.

Фонетичний рівень. Одним із перекладацьких труднощів на фонетичному рівні є переклад власних назв, які зазвичай перекладають *транслітерацією* або *транскрипцією*. У нашому випадку перекладач досить незвично підійшов до перекладу імені та прізвища австрійського письменника, застосувавши для передачі імені транслітерацію, а для передачі прізвища – транскрипцію: *Stefan Zweig* – *Стефан Цвайг*.

Сюди належить також *алітерація*:

Ganz still. Und viele welke Blätter liegen. – Як тихо! Лиш лежить опале листя.

В оригіналі повтор звуку [l] створює приємну атмосферу спокою, яку перекладач вдало передає українським звуком [л]. Інший приклад: *Wie tausend Schlittenglöckklingklang* – *Як тисячі дзвіночків – дзень-дзелень*. В оригіналі повторюються приголосні [l], [g], [k], що справді нагадує дзвін дзвіночків. П. Рихло передає це явище, застосовуючи звуконаслідування. У деяких випадках перекладачу не вдається передати алітерацію:

Grüne Gräser sprießen kaum. – Трави ще не нунуться в висоту.

Морфологічний рівень. Тут перекладацькі прийоми проявляються у вигляді *введення зменшено-нестливих суфіксів*: *auf dem schwarzen kleinen Tische* – *на чорнім столуку*; *die kleinen Fische* – *рибка*; *kleiner weißer Hund* – *біле собача*. Як бачимо, там, де в оригіналі прикметник *klein*,

у перекладі – зменшено-пестлива форма іменника, яка адекватно передає зміст оригіналу.

Лексико-семантичний рівень. Одним із явищ, які спричиняють перекладацькі труднощі, є безеквівалентна лексика. Наступні приклади демонструють позначення часу доби, які не мають відповідника-іменника в українській мові, через що перекладач передав їх поняттями, найбільш наближеними до тих, які мала на увазі поетеса: *Vormittag* – ранок; *Nachmittag* – полудень. Серед безеквівалентних слів були також і прикметники: *sich auf eine sonnenrunk'ne Bank niederzulassen* – й сів на лавку в **сонячній оздобі**.

Згідно із «Глумачним словником», архаїзм *sonnenrunknen* означає “*ganz von sonnenlicht erfüllt*” [9]. Отже, перекладач у цьому випадку вдало передав зміст слова, зберігши метафоричність. Наступне слово П. Рихло нейтралізував, передавши його значення, проте не зберігши поетичність і метафоричність: **glückstrunkene Küsse** – **щасливі цілушки**.

Часто перекладацькі труднощі виникали через наявність в оригіналі **омонімів**. У віршах часто зустрічається слово *Traum*, яке в німецькій мові має два значення – *мрія, сон*. Наведені приклади демонструють відповідні до контексту переклади багатозначного слова *Traum*:

Unter meinen müden Beinen, / die ich hebe wie im Traum.

Під моїми легкими ногами, / що несуть мене, немов **вві сні**.

Und spinne doch Träume, so wirr und so kraus, / so bar eines jeden Ziels.

Розцяцькову **мрію** в плетінні густім / без жодного сенсу й мети.

Трапляються також і невдалі рішення: *blaß wie ein Traum* – **блідий, наче мрії цвітінь**. Слово *blass* перекладається як *неясний, невиразний* [6, с. 158], отже, за змістом краще поєднується зі словом *сон*. Через наявність в оригіналі слів, які належать до омонімічних пар, виникали також і перекладацькі курйози: *Sehnen spielen wie ganz kleine nackte Ringer* – **Сухожилля грають, як перстені**. Слово *Ringer* було перекладено як *перстені*, хоча, згідно із словником, множина від слова *der Ring* (*перстень*) – *die Ringe*, а слово *der Ringer* перекладається як *борець* [там само, с. 794–795]. Ще один приклад курйозу:

Schau, das Leben ist so bunt. / Es sind so viele schöne Bülle drin. – Глянь, який барвистий свім! / В нім стільки є м'ячів і гарних плять.

У цьому випадку слово *der Ball* було перекладено як *м'яч*, проте є омонім *бал*, який краще під-

ходить до цього контексту. Перекладацький курйоз виник також під час перекладу фразеологізму: *Über Nacht / bin ich / tot. – I над чорною ніччю / мертва / я*. Тут перекладач вдався до дослівного перекладу, хоча вираз *über Nacht*, згідно із словником, є сталим і означає *раптово, несподівано* [там само, с. 679].

Серед віршів З. Меербаум-Айзінгер є багато коліскових, які мають досить схожі назви. Тут перекладач мав справу із синонімами: *Schlaflied* – *коліскова*, *Wiegenlied* – *колісанка*. Обидва слова можна перекласти на українську мову як *коліскова*, утім, перекладач дотримується синонімії.

В оригіналі часто трапляється такий художній засіб, як метафора, а особливо її різновид – персоніфікація, яку перекладач здебільшого передає адекватними засобами української мови:

Der Regen weint – Дощ плаче знов;

Aus Tausend Flöten / weint Wald – Сотнями флейт ридає / Ліс в німьму;

Der Regen spinnt / Sein graues Lied – Дощі прядуть / Свій сірий снів.

Проте в деяких випадках перекладач нейтралізує переосмислені образи: *in den leisen Nächten, wenn der Mond dich wiegt* – у місячну, прозора-ясну ніч.

Часто перекладач вдається до таких прийомів, як дисперсія, конвергенція, заміна та додавання (див. табл. 1).

Таблиця 1

Перекладацькі прийоми

Дисперсія	
<i>Häuser waren da, so weiß verschneit</i>	Всі дахи засніжені, сяїні
<i>Ein heller Frost den Reif auf Bäume haucht</i>	Сріблиться легкий іній на вербі
Конвергенція	
<i>Klirrt die Wache schläfrig mit dem Säbel</i>	Зброєю бряжчить напівсонна варта
Заміна	
<i>Mein Kuss ist süß wie Fliederduft</i>	Поцілунок мій – запашний, як мед
Додавання	
<i>Der Himmel ist sehr blau</i>	І небеса безкрайньоголубі
<i>Bin ich ein Hund / Und – geh'</i>	Мов битий цуцик, / Я бреду
<i>Und die Sonne leuchtet plötzlich auf</i>	Й сонце знову весело спахне

Як випливає з таблиці, додавання елементів є особливістю перекладацького стилю П. Рихла. Впровадження додаткових епітетів, що досить

органічно підсилює конотацію описуваних образів, сприяє яскравому уявленню про них.

Проте часом такі доповнення викривлюють візуальну картинку оригіналу:

*Der kahle Baum wirkt so **gespensterhaft** – Безлисте дерево стримить, немов копил.*

Gespensterhaft означає примарний, таємничий, а *копил* – це короткий дерев'яний брусок [там само]. У перекладі втрачається образ містичного та загадкового.

Eines Tage hört man einen Kuckuck/und die Sonne leuchtet plötzlich auf/

und der Schnee verschwindet, Hauf um Hauf

Але раптом закує зозуля, / й сонце знову весело спахне, /

*й тане сніг, як **видиво брудне**.*

У цьому випадку перекладач створює помітний контраст між радістю через прихід весни, яка описується у вірші, й словосполученням *видиво брудне*, яке має негативну конотацію.

Отже, на лексико-семантичному рівні найбільше помітна схильність П. Рихла до вільного перекладу, до якого він вдається для підтримання ритму та рими, а в певних випадках для чіткішого та зрозумілішого відображення змісту оригіналу. Втім, іноді такі зміни завдають шкоди авторському задуму.

Синтаксичний рівень. В оригіналі трапляються конструкції, нетипові для української мови, проте П. Рихло адаптує їх, чим запобігає виникненню *граматичної інтерференції*:

*Die ganze Stille **scheint für sie zu sein** – Здається, тільки їй підвладна тишина;*

*Und man möchte nur **die Veilchen wachsen hören** – І почути ріст фіалок в цьому безгомінні.*

В останньому прикладі знову проявляється особливість перекладацького стилю П. Рихла – тяжіння до субстантивації.

*Für den Außenstehenden **mag dieser Tanz/nichts mehr als ein ungeordnetes Schreien/und Trampeln bedeuten** – Для тих, що стоять навколо, цей танок, / можливо, означає не більше / ніж хаотичні крики та гупотню.*

Така конструкція з модальним дієсловом *tögen* виражає припущення, яке перекладач влучно передав словом *можливо*. Інтерференція може проявлятися і в збереженні порядку слів, властивого мові оригіналу. Щоб переклад звучав органічно, П. Рихло вдається до *синтактико-реченнєвого прийому*, адаптуючи порядок слів до української мови:

*Du, **weißt du**, wie der Regen **weint**? – Чи знаєш ти, як **плаче** дощ?*

Перекладач іноді міняє місцями рядки у строфі – змістові частини речення:

Kühl dann und still wie ein nordischer See, / glitzernd und weich wie frisch fallender Schnee – Відтак стане ніжним, як ложе снігів, / тихим, як води північних морів;

Und alles ist tief eingetaucht/in Lächeln und in Einsamkeit – У легкий осміх і самоту / згорнулось усе на мить.

Отже, на синтаксичному рівні П. Рихло вдається до різноманітних перекладацьких прийомів. В одному випадку, щоб запобігти виникненню граматичної інтерференції, а в іншому – заради милозвучності у вірші.

Текстовий рівень. Одним із критеріїв оцінки якості перекладу на текстовому рівні є *функціональна відповідність*. К. Норд до основних комунікативних функцій мови відносить інформативну, фатичну, апелятивну та експресивну [11, с. 47]. Усі функції, наявні в оригіналі, збережені і в перекладі (див. табл. 2).

Оскільки йдеться про поезію, то в аналізованих творах найбільш вираженою є експресивна функція. Перекладач передає її, зберігаючи настрій кожного окремого вірша й усі необхідні для цього образи. Крім того, в оригіналі можна виділити ще апелятивну функцію, а також – фатичну, адже у своїх віршах поетеса часто зверталася до свого коханого.

Таблиця 2

Функціональна відповідність тексту оригіналу

Функція	Оригінал	Переклад
Експресивна	<i>Schlafen möcht' ich, der Wind wiegt mich ein, und die Sehnsucht singt mich zur Ruh'.</i> <i>Weinen möcht' ich. Schon die Blumen allein Flüstern Tränen mir zu.</i>	<i>Я хочу спати. Вітер гойдає мене, й туга мені колицкову співає. Я хочу рудати. Бо й квітів палання буйне Сльозами мене вмиває.</i>
Апелятивна	<i>Schlaf, mein Kindchen.</i>	<i>Спи-но, дитино.</i>
Фатична	<i>Du, weißt du, wie ein Rabe schreit?</i>	<i>Чи знаєш ти, як кряче крук?</i>

Висновки і пропозиції. Аналіз особливостей перекладу поетичної збірки З. Меербаум-Айзінгер на п'яти мовних рівнях показав, що на фонетичному рівні в перекладача не виникло труднощів із перекладом власних назв. Проте алітерацію

відтворено не в кожному перекладі вірша. На морфологічному рівні трапляється часте застосування зменшено-пестливих суфіксів, які адекватно передають зміст оригіналу. Серед перекладацьких труднощів лексико-семантичного рівня – безеквівалентна лексика, метафори, синоніми, омоніми, переклад яких іноді спричинює виникнення перекладацьких курйозів. На лексико-семантичному рівні помітна схильність П. Рихла до вільного перекладу. Він вдається до таких лексико-семантичних прийомів, як дисперсія, конвергенція,

заміна та додавання. Перефразування та доповнення іноді змінюють візуальну картинку оригіналу. На синтаксичному рівні труднощів завдають конструкції, нетипові для української мови, проте перекладач запобігає виникненню граматичної інтерференції. На текстовому рівні перекладач зберігає функції, наявні в оригіналі.

Перспективою подальших досліджень є вивчення впливу ідіостилю автора й перекладача на якість перекладу збірки З. Меєрбаум-Айзінгер «Я тугою огорнута».

Список літератури:

1. Івасюк О. Я. Теорія і практика віршового перекладу (на матеріалі творів Маргот Осборн та їх українських перекладів). Чернівці: Рута, 2015. 159 с.
2. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2014. 640 с.
3. Меєрбаум-Айзінгер З. Я тугою огорнута. Вірші єврейської дівчини до свого друга. Чернівці: Книги – XXI, 2012. 152 с.
4. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Вінниця: Нова книга, 2008. 195 с.
5. Рихло П. В. Шібболет. Пошуки єврейської ідентичності в німецькомовній поезії Буковини: монографія. Чернівці: Книга – XXI, 2008. 303 с.
6. Словник німецько-український: українсько-німецький словник: 250 000 + 220 000: два в одному томі: 470 000 од. пер. / за заг. ред. В. Т. Бусела. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2012. 1584 с.
7. Солодуб Ю. П., Альбрехт Ф. Б., Кузнецов А. Ю. Теория и практика художественного перевода. Москва: Академия, 2005. 297 с.
8. Шемуда М. Г. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 1. С. 164–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_1_33 (дата звернення: 09.03.2020).
9. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. URL: http://woerterbuchnetz.de/DWB/call_wbgui_py_from_form?sigle=DWB&mode=Volltextsuche&hitlist=&patternlist=&lemid=GS31779 (дата звернення: 17.02.2020).
10. Kita-Huber J. Verdichtete Sprachlandschaften: Paul Celans lyrisches Werk als Gegenstand von Interpretation und Übersetzung. Heidelberg: Winter, 2004. 440 S.
11. Nord Ch. Textanalyse und Übersetzen: theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse/hrsg. von J. Groos. 1998. 313 S.

Tomniuk L. M., Pavliuk A. M. PECULIARITIES OF TRANSLATING BUKOVINA POETRY FROM GERMAN INTO UKRAINIAN LANGUAGES

The article deals with the difficulties of German poetry translation evidence from Selma Meerbaum-Eisinger's poetry collection "Ich bin in Sehnsucht eingehüllt", translated by Petro Rykhlo. The theoretical basis for the study of poetry translation quality was defined, existent criteria of evaluation of the poetry translation quality were considered, the translation of the poetry collection was analyzed at the basic linguistic levels, as well as its quality was evaluated due to the chosen criteria. It was established that the main difficulty in literary translation is that literary style of writing combines features of all language styles. In addition, artistic text may include non-literary components. Features of poetry are, in particular, strophic structure, rhyme, rhythm and intonation, which create a semantic picture of each poem. In order to achieve translation adequacy, the translator has not only to preserve a strophic structure, rhyming system, rhythm, intonation, alliteration, assonance and repetition, but also convey the intentions and thematic focus of the original text, preserve a metaphorical and linguistic register, reproduce a word play and author's neologisms. The analysis of the quality and features of German poetry translation was carried out at the phonetic, morphological, lexico-semantic, syntactic and textual levels. It was established that at the phonetic level alliteration is one of the translation difficulties and the translator cannot always preserve this stylistic device in the target text. At the morphological level, a frequent use of diminutive suffixes was confirmed. At the lexico-semantic level, the translator's tendency to use such translation techniques as variance, convergence, substitution and addition

was observed. Among the translation difficulties at the lexico-semantic level we discovered the non-equivalent vocabulary that should be transmitted by means of equivalents. When translating homonyms, translation curiosities take place. At the syntactic level, there are constructions that are not usual for the Ukrainian language in the original text and the translator adapts them in order to prevent grammatical interference. At the textual level, the translator maintains the functional compliance to the original text.

Key words: *translation adequacy, alliteration, variance, grammatical interference, convergence, methods of translation, literary translation.*